

2. Гіда О.Ф. Фактори, що впливають на формування викликів національним інтересам України в інформаційному просторі // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 228–236.

3. Глушко Д.А. Вплив ЗМІ на формування «фонових явищ» злочинності в Україні // *Злочинність у глобалізованому світі : матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головкина*. Харків: Право, 2017. 420 с.

4. Електронні джерела політичного впливу: форми маніпулювання свідомістю та засоби їх обмеження URL: <http://librar.org.ua/sections/load.php?s=policy&id=113&start=5/> (дата звернення: 20.07.2018 р.).

5. Коломієць В.Ф., Вишневецький А.І. Роль Internet-технологій у формуванні свідомості // *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 96–10.

6. Мокряк М.В. Вплив засобів масової інформації на детермінацію злочинності // *Підприємництво, господарство, право*. 2017. № 11. С. 195–198.

7. Поляруш А.А., Юрченко А.М. *Україна: еволюція «революцій»*. Київ: Саммит-книга, 2013. 219 с.

ПОПОВИЧ О. С.,
аспірант кафедри кримінального права № 1
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.34

ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ В ІСТОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано кримінальне законодавство України, а також інші нормативно-правові акти про терористичні злочини, що були чинними в ХХ ст. Встановлені еволюційні зміни змісту терміна «терористичний акт» у Кримінальних кодексах Української Соціалістичної Радянської Республіки 1922, 1927, 1960 рр. Автором з'ясовані підходи законодавця до фіксації ознак терористичного акту в цих Кодексах. Сформульована пропозиція щодо використання історичного досвіду для подальшого удосконалення кримінально-правових заходів боротьби з терористичними актами в сучасних умовах.

Ключові слова: *терористичний злочин, терористичний акт, контрреволюційний злочин, історія кримінального законодавства.*

В статье анализируется уголовное законодательство Украины, а также другие нормативно-правовые акты о террористических актах, действующие в XX ст. Установлены эволюционные изменения содержания термина «террористический акт» в Уголовных кодексах Украинской Социалистической Советской Республики 1922, 1927, 1960 гг. Автором выяснены подходы законодателя при фиксации признаков террористического акта в этих Кодексах. Сформулировано предложение относительно использования исторического опыта для дальнейшего усовершенствования уголовно-правовых мер борьбы с террористическими актами в современных условиях.

Ключевые слова: *террористическое преступление, террористический акт, контрреволюционное преступление, история уголовного законодательства.*

The article analyzes the criminal legislation of Ukraine, as well as other normative acts on terrorist crimes that were in force in the twentieth century. Evolutionary changes in the meaning of the term “terrorist act” were established in the Criminal Codes of the Ukrainian Socialist Soviet Republic of 1922, 1927, 1960. The author clarifies the approaches of the legislator in fixing the signs of a terrorist act in these codes. The proposal on the use of historical experience for further improvement of criminal-law measures to combat terrorist acts is formulated in modern conditions.

Key words: *terrorist crime, terrorist act, counter-revolutionary crime, history of the criminal law.*

Вступ. Терористичні прояви є серйозною загрозою спокійним умовам життя людей в Україні та в світі, функціонуванню підприємств, установ і організацій, а також громадських об'єднань. У цих умовах українському суспільству і світовому середовищу потрібні ефективні кримінально-правові засоби боротьби із цим аномальним явищем, наукове підґрунтя для розроблення яких криється в історичних царинах розвитку кримінального законодавства, зокрема у XX ст., протягом якого було прийнято низку важливих законодавчих актів.

Історичний аспект боротьби з тероризмом був предметом наукового інтересу багатьох вчених: В.Ф. Антипенка, В.П. Ємельянова, К.В. Жаринова, О.А. Капітонової, С.М. Мохончука, М.Ф. Мусаєляна та ін. Водночас залишається маловивченою еволюція кримінального законодавства України в зазначений період, який характеризується різкою зміною курсу розвитку українського суспільства і державності, викликаною революцією 1917 р. і розпадом СРСР із проголошенням незалежності України. З'ясування віддзеркалення цих процесів у стані законодавства щодо терористичних актів є необхідним для подальшої побудови сучасної системи боротьби з цим явищем.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд терористичного акту в історичній площині – у кримінальному законодавстві, що діяло на території України з часів панування радянської влади до проголошення незалежності України, а далі – до кінця XX ст.

Результати дослідження. Проведений аналіз історичних нормативно-правових актів XX ст. дозволив встановити, що термін «терористичний акт» був застосований у КК УСРР 1922 р., де в главі 2 «Державні злочини» ст. 64 встановлювалося покарання за участь у виконанні з контрреволюційною метою терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничо-селянських організацій. Відповідальність передбачалася й у випадках, якщо такий учасник і не належав до контрреволюційної організації. Крім того, ст. 68 містила покарання за приховування та пособництво вчиненню злочину, передбаченого ст. 64, не пов'язане із безпосереднім вчиненням такого злочину, або у разі неусвідомлення його кінцевих цілей [1]. Під таким самим номером і з таким змістом була розміщена стаття і в КК РРФСР.

Значна увага боротьбі з терористичними актами приділялася в Положенні про злочини державні (контрреволюційні й особливо небезпечні для СРСР злочини проти порядку управління), затверджене постановою ЦВК СРСР від 25 лютого 1927 р., для включення в кримінальні кодекси союзних республік, де в п. 83 йшлося про вчинення терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничих і селянських організацій, та участь у виконанні таких актів, хоча б і особами, що не належали до контрреволюційних організацій. Встановлювалося покарання за пропаганду або агітацію до вчинення таких актів, а також за розповсюдження або виготовлення, або зберігання літератури того ж самого змісту (ч. 1 п. 94). Якщо такі дії вчинювалися під час масових заворушень або з використанням релігійних чи національних упереджень мас, або в бойовій обстановці, або в місцевостях, оголошених на воєнному стані (ч. 2 п. 94), то такі обставини значно посилювали кримінальну відповідальність. Уперше окремо була виділена і відповідальність за: а) всякого роду організаційну діяльність, спрямовану на підготовку або вчинення передбачених у цьому положенні злочинів (зокрема терористичних актів),

а рівно за участь в організації, створеній для підготовки або вчинення одного зі злочинів, передбачених цим положенням (п. 11); б) про достовірно відоме готування або вчинення контрреволюційного злочину (п. 12) [2, с. 222, 223].

Норми вказаного Положення знайшли втілення в КК УРСР 1927 р. (набув чинності 01 липня 1927 р.), де у розділі 1 «Контрреволюційні злочини» його Особливої частини в ст. 548 використовувався термін «терористичні акти» та були встановлені заходи соціальної оборони за вчинення цього терористичного акту, зокрема у виді вищого заходу соціальної оборони – розстрілу як альтернативного виду такого заходу. Це покарання застосовувалося за вчинення терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничих і селянських організацій, і за участь у виконанні цих актів хоч би й особами, які не належать до контрреволюційної організації (ч. 1 ст. 548). У цьому КК були передбачені й інші діяння, що пов'язувалися з терористичними актами (пропаганда або агітація до вчинення терористичних актів, а також розповсюдження чи виготовлення або зберігання літератури того самого змісту – ч. 2 ст. 5410; ті саме дії під час масових заворушень або з використанням релігійних чи національних забобонів мас, або у воєнній обстановці, або у місцевостях, оголошених на воєнному стані – ч. 3 ст. 5410; всяка організаційна діяльність, спрямована на підготовку або вчинення терористичних актів, а також участь в організації, створеній для готування або вчинення терористичних актів – ст. 5411; за неповідомлення про достовірно відоме готування або вчинення терористичного акту – ст. 5412) [3, с. 28, 31, 32].

Принципове і вагоме значення для подальшого розвитку кримінального законодавства в цілому та щодо терористичних актів зокрема має Закон від 08 червня 1934 р., який замість терміна «заходи соціального захисту», введеного «Основними засадами кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік», вводить новий термін – «заходи кримінального покарання» – як обов'язковий для використання в нормативно-правових актах і правоохоронній і судовій діяльності на всій території СРСР [4, с. 363].

Статті про контрреволюційні злочини Положення про злочини державні зі змінами, внесені до кримінального законодавства ще до Великої Вітчизняної війни 1941 р., під час війни не змінювалися. В умовах посилення боротьби з контрреволюційними злочинами в цей час постанови Пленуму Верховного Суду СРСР, ухвали його Кримінальної колегії у судових справах надавали відповідні рекомендації саме такого характеру. Наприклад, у зв'язку зі справами про контрреволюційну агітацію та пропаганду, зокрема щодо вчинення терористичних актів, було надано роз'яснення поняття «воєнна обстановка» (як кваліфікуючої ознаки, передбаченої в ч. 2 ст. 5410 КК). Судова практика тих часів визнавала «воєнною обстановкою» обстановку, яка створювалася всюди в країні, незалежно від наближеності або віддалення місця вчинення злочину від фронту [5, с. 63].

КК УРСР 1960 р. у главі 1 «Державні злочини» (1.1 Особливо небезпечні державні злочини) містить ст. 58 «Терористичний акт», яка в ч. 1 встановлювала кримінальну відповідальність за вбивство державного чи громадського діяча або представника влади, вчинене у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, з метою підризу або ослаблення радянської влади. Цей злочин карався позбавленням волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна або смертною карою з конфіскацією майна.

Уперше на законодавчому рівні терористичним актом визнавалося і тяжке тілесне ушкодження, заподіяне з тією ж метою державному чи громадському діячеві або представникові влади у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, яке каралося позбавленням волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 58 КК).

Новелою КК 1960 р. була і назва ст. 59 – «Терористичний акт проти представника іноземної держави», а також її зміст. У цій статті передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна або смертною карою з конфіскацією майна за вбивство представника іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень (ч. 1), а також покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна за тяжке тілесне ушкодження, заподіяне тим самим особам з тією ж метою [6].

Отже, законодавець вперше надав законодавче визначення терористичного акту як: 1) політичного посягання на життя державних (зокрема іноземних), громадських діячів і представників влади; 2) політичного посягання на здоров'я цих осіб із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; 3) діяння, що має чітку: а) кінцеву мету у виді підриву або ослаблення радянської влади, що досягається шляхом публічного доведення незахищеності певних суб'єктів, що здійснюють державну чи громадську діяльність або є представниками влади (ст. 58 КК), і б) кінцеву мету – пропаганду війни або міжнародні ускладнення (така мета досягається шляхом публічного демонстрування незахищеності представника іноземної держави в Україні (ст. 59 КК)).

Слід зазначити, що в тогочасних літературних джерелах визнавалося, що відношення до наслідків терористичного акту у виді смерті або тяжких тілесних ушкоджень можливо не лише з прямим [7], а й із непрямым умислом [8, с. 36].

Цим Кодексом кримінально-караними також визнавалися такі діяння: 1) агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширювання з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту з покаранням у виді позбавлення волі на строк від 6 місяців до 7 років або засланням на строк від 2 до 5 років (ч. 1 ст. 62 «Антирадянська агітація і пропаганда»), а також ті самі дії, вчинені особою, раніше засудженою за особливо небезпечні державні злочини, а так само вчинені у воєнний час, що караються позбавленням волі на строк від 3 до 10 років (ч. 2 ст. 62 КК); 2) організаційна діяльність, спрямована на підготовку або вчинення особливо небезпечних державних злочинів, на створення організації, що має на меті вчинити такі злочини, а так само участь в антирадянській організації з покаранням відповідно за ст. 56–63 цього Кодексу (ст. 64 КК); 3) в силу міжнародної солідарності трудящих особливо небезпечні державні злочини, вчинені проти іншої держави трудящих, що караються відповідно за ст. 56–64 цього Кодексу (ст. 65 КК); 4) недонесення про достовірно відомі підготовлювані або вчинені державні злочини, передбачені ст. 58 і 59 (терористичний акт), 64 (організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації), за які передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк від 1 до 3 років або виправних робіт на строк від 6 місяців до 1 року. Отже, особливо небезпечними злочинами проти держави були і діяння, пов'язані з терористичним актом. Однак визнавати їх терористичними актами, на наш погляд, не можна [6].

Пізніше Указом Президії Верховної Ради УСРР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української СРР» від 27 червня 1961 р. б/н були внесені зміни до ст. 24 КК 1960 р. У цьому документі зазначалося, що як виняткова міра покарання, до її повного скасування, допускається смертна кара – розстріл – за терористичний акт (ч. 1 ст. 58 і ч. 1 ст. 59) [9], тобто значно посилювалася відповідальність за ці злочини.

В останні роки радянської влади в Україні продовжувався пошук ефективних заходів боротьби з терористичними проявами, й Указом Президії Верховної Ради України від 14 квітня 1989 р. № 7373-11 кримінальне законодавство було доповнено ст. 621 «Заклики до вчинення злочинів проти держави», у якій злочином визнавалися публічні заклики до вчинення терористичних актів [10].

Із проголошенням незалежності України Законом України від 17 червня 1992 р. № 2468-12 законодавець відмовився від використання терміна «терористичний акт» у кримінальному законодавстві – він був вилучений із КК 1960 р. зі зміною назви та змісту ст. 58, 59, 187 і низки інших, а також вилученням ст. 621 і 65. Так, у ст. 58 «Посягання на життя державного діяча» вже передбачалася відповідальність за посягання на життя Президента України, Голови, заступника Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Уряду України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, Генерального прокурора України, вчинене у зв'язку з

їх державною діяльністю з покаранням у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна чи без такої або смертною карою з конфіскацією майна чи без такої. У свою чергу, ст. 59 отримала назву «Посягання на життя представника іноземної держави» з визнанням злочином посягання на життя представника іноземної держави, вчинене з метою спричинити міжнародні ускладнення, та покаранням у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна чи без такої або смертною карою з конфіскацією майна чи без такої [10]. Такі кроки можна розцінити як спробу відійти від радянської спадщини в кримінальному законодавстві в частині злочинів проти держави і побудову розділу I його Особливої частини за новим підходом, відмінним від радянського і російського.

Висновки. Наведене дозволяє висловити такі підсумкові міркування:

1. Термін «терористичний акт» належить до термінологічного апарату кримінального законодавства України з набрання чинності КК УСРР 1922 р. і до 1992 р.

2. Спостерігається поступова еволюція визначальної, типової ознаки терористичного акту – його мети: а) від політичної – контрреволюційної (1922–1960 рр.) до б) політичної, а саме підриву або ослаблення радянської влади чи пропаганда війни або міжнародного ускладнення (1960–1992 рр.).

3. Протягом ХХ ст. змінювалися види криміналізованих діянь як терористичних актів і заходи кримінально-правового характеру, що застосовувалися до осіб, які їх вчинили. У цьому відображається, у першу чергу, політична ситуація в країні.

4. Кримінальне законодавство, що діяло на території сучасної України, лише з набранням чинності КК УСРР 1960 р. (до набрання чинності Закону від 17 червня 1992 р.), містить чіткі визначення різновидів терористичних актів (ст. 58 і 59 КК) і їх ознаки, зокрема їх мету, що можуть бути враховані під час розробки сучасних кримінально-правових заходів боротьби з терористичними актами.

З'ясування тенденцій боротьби в ХХ ст. із терористичними актами кримінально правовими засобами є підґрунтям для продовження наукових розвідок щодо цього явища.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1060/17/>.

2. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1917–1952 гг.) / под. ред. И.Т. Голякова. М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1953. 464 с.

3. Кримінальний кодекс УРСР. Офіційний текст зі змінами і доповненнями на 01 лютого 1940 р. К.: Юрид. вид-во Народного комісаріату юстиції Союзу РСР, 1940. 296 с.

4. История советского уголовного права / науч. ред. А.А. Герцензона. М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. 466 с.

5. Советское право в период Великой Отечественной войны. Ч. II. Уголовное право. Уголовный процесс / под ред. И.Т. Голякова. М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. 216 с.

6. Кримінальний кодекс УСРР: Закон Української СРР від 28 грудня 1960 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480586&ed=1960_12_28.

7. Капитонова Е.А. История развития правового регулирования ответственности за терроризм в России в дореволюционный и советский период. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-razvitiya-pravovogo-regulirovaniya-otvetstvennosti-za-terrorizm-v-rossii-v-dorevolucionnyy-i-sovetskiy-period>.

8. Исаева Т.Б. Законодательство и наука советского государства о терроризме. История государства и права. 2009. № 1. С. 34–36.

9. Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української СРР: Указ Президії Верховної Ради Української СРР від 27 червня 1961 р. б/н. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1961_06_27/an/107/P610001.html.

10. Кримінальний кодекс УСРР: Закон Української СРР від 28 грудня 1960 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed19961229/page3>.

